

Ростислав ПИЛИПЧУК

СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО ПРОФЕСІОНАЛЬНОГО ТЕАТРУ В ГАЛИЧИНІ (60-і роки ХІХ ст.)

(продовження, початок: “Просценіум” ч.1/2001 р.)

Але повернімося до “Проекту...” Ю. Лавровського. Не заперечуючи потреби польського театру у Львові – місті, густо населеному поляками, Ю. Лавровський чесно і відверто говорив про недоцільність тримати тут німецький театр та ще й з кількістю чотирьох вистав на тиждень, тоді як польська трупа мала можливість виступати тільки тричі. “Не єсмо ворогами німецького образования уже з засади, противно (*навпаки* – Р.П.) – високо почитаєм просвіщене германське, але жодною мірою не можемо похвалити того, щоб для невеликого числа німецьких мешканців Галичини давати чотири зрілища німецької щотиждень. Протое сподіваємось, що сам Сойм Краєвий сділає потребні кроки, щоб правительство узнало нестосовність дотихчасового стану і за призволенем всіх інтересованих сторін і соотвітним винагородженем змінило привілеї німецького театру так, щоби один день в тижню віддано на представлення руської”[1], – заявляв Лавровський. І, ніби прохаючи вибачення за надто сміливі претензії, пояснював, що такий захід нічим не скривдив би німецьких мешканців Львова, а пішов би на користь німецькому театрові, який переважно світив пусткою, бо львівська німецькомовна публіка була надто нечисленна для його заповнення.

Якщо ж би цього привілею для німецького театру не можна було з будь-яких причин змінити, писав далі Лавровський, то довелося б думати про пошуки іншого приміщення для українського театру. Звичайно, про спеціальне будівництво годі було й мріяти. Треба було скористатися з будівництва Народного Дому, яке тривало ще з 1850 р., і передбачити одну велику залу для виступів українського театру. Це не тільки не повинно б перешкоджати діяльності товариства “Народний Дім”, а навпаки, – сприяло б йому у прагненні бути вогнищем культури, довкола якого гуртувалося б усе українське населення Львова.

Другою істотною перешкодою на шляху до створення театру був брак українських п’єс. “У нас в Галичині, – зазначав Ю. Лавровський, – є ще дуже мало в тім взгляді сділано; але більша часть русинів жиє під берлом російським. Там, на Україні, як уже давніше возбудилося

почувствіє народное і як уже більше сділано на полі літературнім, так і поезія драматична видала уже більше цвітів. Увіряли мене честніи мужі, що на театрі в Каменцю-Подільськім виділи зрілища руської і дуже похвально о них говорили. Тії-то драмати, основанії на тлі чисто-народнім, можуть і нам послужити за початок”[2].

Лавровський мріяв про такий український театр в Галичині, який не був би відрубним від усього українського театру. На відміну від тих діячів, яким ще багато десятиліть опісля здавалося, нібито галицькі русини – це окрема від українців народність або що це плем’я росіян чи поляків, він скеровував увагу своїх земляків на українську наддніпрянську драматургію, бо інакше новоутворений галицький театр, при злиденній власній драматургії, просто не мав би національного репертуару.

Лавровський пристосував проблему театру до пекучої тоді мовної проблеми. Обороняючи мову галицьких періодичних видань, місцевих письменників – від звинувачень у схильності до старослов’янщини, Лавровський твердив, що українська літературна мова ще перебуває в процесі формування, а тому, мовляв, до літератури часто потрапляють такі слова, яких не чути в народній мові[3]. Тут же він констатував деякий прогрес в середовищі галицької інтелігенції у справі чистоти української літературної мови і висловлював упевненість, що театр тільки сприятиме підвищенню культури мови. Звичайно, тоді Лавровський ще не підозрював, до чого через кілька років приведуть “язикові” проблеми і як згубно позначатся вони на українському театрі в Галичині.

З появою українського театру Лавровський пов’язував і багато інших важливих суспільно-культурних проблем. Театр, на його думку, мав сприяти публічному вживанню українського слова серед широких кіл сполонізованої інтелігенції, яка досі використовувала його лише “для домашнього вжитку”. “В розговорі домашнім не може язык образоватися, бо не оказується потреба висших понятій. В мертвім же язиці книжнім не раз вкрадеся слово, котре противне есть духові языка. Отже, если руська мова буде

публічно вживана, чи то на соймі, чи то в школі, то не одно слово, досі в книгах уживане, окажеться нестосовним, а не одно, на перший слух дивне і чуже, ослухавшись добре, буде узнане відповідним духові язика і отримає право обивательства руського”[4]. Щодо цього Ю. Лавровський покладав великі надії на театр. “Особливо, если б познакомилися добре з драматами українськими, бо ті всі, оскільки нам відомо, написані суть чисто руським словом і, певно, не грішать російщиною або церковщиною. Так, думаєм, що українська поезія через утворення театру руського спасительно вплине на всі роди письменництва, особливо же причиниться до воздвиження галицької драматургії, а то тим легше, если не бракне їй помочі і заохоти. Такою помочію і заохотою могли би бути надгори, установлені для найлучших сочинителів драматичних”[5]. Отже, Лавровський вперше висунув у цій статті ідею драматичного конкурсу – того конкурсу, який згодом, у 1864 р., буде оголошений з ініціативи самого ж Лавровського. Автор не втішав себе й читачів надією, що в результаті цього конкурсу, як гриби після дощу, з’являться високохудожні п’єси, а театр стане на належній висоті. Не все одразу. Важливо, щоб був покладений добрий початок. “А як тільки знайдуться меценаси, – знайдуться і поети”, – повторив Лавровський крилатий вислів. Хоча сам він добре знав, що в Галичині серед української шляхти та молодії буржуазії не знайдеться настільки заможної і відданої громадській справі людини, яка б пожертвувала власні кошти на театр, однак щодо розв’язання грошової проблеми мав готову думку. Він пропонував Галицькому Сеймові не лише добиватися перед урядом привілею щодо приміщення у міському театрі для української сцени, але й призначити з крайових фондів відповідні кошти на утримання цього театру, на платню для акторів і на премії за найкращі п’єси.

Якщо ж допомога сейму виявилась би недостатньою, то, на думку Лавровського, всі народолюбці причиняться до загальнонародної справи. “Увірені єсьмо, що і поляки забудуть о всякій незгоді і вражді і, не поведуючися низьким узкосердієм, щиро і благородно подадуть помічну руку братньому народові, та не тільки словом, але й ділом причиняться до спільної справи”[6], – сподівався Лавровський.

Автор “Проекту до заведення руського театру во Львові” застерігав майбутніх опонентів, що в його статті є, мабуть, спірні думки, а тому й запрошував читачів до активної дискусії навколо порушених питань. Але дискусія не розгорілася. “Святоюрцям” була не до вподоби ідея створення театру, бо вони бачили, куди Лавровський гне: до єднання з Україною, її літературою і мистецтвом, а це було їм як сіль на око. Молодим же діячам не було доступу на сторінки газети “Слово”.

Через якийсь час у “Слові” з’являється анонімний допис із Праги, в якому повідомлялося, що аналогічну проблему з приміщенням для чеського театру після тривалих суперечок з австрійським урядом вирішено позитивно, на користь чеського театру. Відтепер чеські вистави мали відбуватися тричі на тиждень у театрі Нового Міста в Пра-

зі. “Коли ж, наконець, прийде во Львові до того, щоби русини хоть одно представлене на тиждень мали?”[7], – запитував кореспондент. І тут же розмірковував: українські вистави повинні б відбуватися в театрі графа Скарбка, бо фонди, що їх відпускають на утримання цього театру, складаються також і з податків українських селян. Далі автор дивувався, чому питання, яке підняв у “Слові” Лавровський, ніхто не дебатувє і чому “не стараються о розрішене его на компетентнім місці”[8], тобто на засіданні Галицького Сейму і Державної Ради у Відні. Дописувач висловлював надію, що Лавровський доведе справу утворення українського театру у Львові до кінця і що польські діячі, “желаючи блага своєму народові, не можуть і русинам в тій справі на перешкоді стояти” [9]. “По крайній мірі, – продовжував автор, – просвіщені і в будучність проникаючі поляки повинні би тим ділом зайнятись, як своїм, ілі хоч помочі своєю не одмовити, бо ежелі тільки проникають в будучність, конечно прийдуть до увіреня, же представлення руськії з такою пользою окажуться для народа польського, як і руського. Крім поля літературного – то друга arena, где пристрастія, в противну сторону гонячії, ізтупляються, і вражда вікова в дружбу перетворитися може”[10].

Оскільки в цій статті автор загострював проблему, то Лавровський, як обережний політик та й юрист за фахом, тактовно роз’яснив у другій своїй статті (видно, з дипломатичних міркувань, щоб не дратувати польську шляхту, яка переважала в сеймі і від якої залежала справа українського театру), що в своєму “Проекті...” він наголосив тільки на альтернативі щодо приміщення майбутньої української сцени: добиватися дозволу на використання театрального будинку графа С. Скарбка або ж розраховувати на майбутнє приміщення Народного Дому. Що ж до претензії, аби театр Скарбка утримував на власний кошт українську трупу, як пропонував празький кореспондент, то, на думку Лавровського, така ідея нереальна, бо “...відомо, що гр. Скарбек получил привілей тільки на театр німецький і польський і що фундацію свою зділав тільки на ті дві сцени. Хотя до тої фундації належать села руськії, то з того еше не слідує, щоб ю на іншії цілі обернено, як на которії ю сам фундатор призначив. Для того ані мови не може бути о тім, щоб его фундуш употреблено на театр руський, то есть чужий маєток, а его воля повинна бути свята і непорушна”[11].

Лавровський добре знав, що спадкоємці Скарбка не йшли і не збираються йти на поступки українському театрові, тому він домагався лише того, щоб дирекція німецького театру за відповідну платню відступила своє приміщення один день на тиждень для українських вистав, подібно до того, як вона відступала часом залу свого театру для різних штукарьських видовищ і концертів чи засідань Галицького Сейму. На думку Лавровського, український театр має шукати інших фондів для свого існування. “А если хто спитається, які то фундуші, – роз’яснював Лавровський, – відповімо коротко: цілий край. Театр, ведля мого мніня, рівно як школи, суди і прочая. Чим школа для молодії, тим есть театр для цілого народа, бо остаточною його цілію не есть забава,

но образоване гуманітарне і моральне народа. Зрілище сценічне єсть тільки средством і на тим більшу увагу заслуговує, понеже тоє средство єсть само в собі приємне, а так соединяє в собі хосен з забавою”[12].

Ю. Лавровський вважав, що сейм, до якого за новою конституцією 1861 р. почасти перейшла законодавча влада, повинен займатися народним театром. Він уперше наголосив на потребі домагатися від уряду фінансової допомоги з крайових фондів, які склалися, як уже говорилося, з податків українських селян. Тим більше, що польський театр одержував з цих фондів річні субвенції на суму 4 тис. золотих ринських.

Розуміючи всю складність завдання, яке він брав на себе, і не приховуючи цього від усіх можливих супротивників, Лавровський заявляв: “Знаємо добре, що так тоє внесене, як і поміщене нашого театру в забудовану гр. Скарбка, находити буде многі перепони; і певно, що багато часу єще потреба, нім наша добра справа увінчана буде добрим успіхом. Велике діло – а таким, ведля моего суду, єсть справа театру руського – потребує витривалости і труду! Протое заким переб’єм всі перешкоди і поставим нашу сцену на такій степені, на якій она повинна стояти, стараймося сділати хоть невеликий початок. На такий початок здається нам бути найдогоднішою прехороша саля на первім подрі (*поверсі – Р.П.*) нашого Дома Народного. Но і поміщене тимчасове в тій салі вимагає немного труду; для того думаю, що найлучче буде, если зав’яжеться комітет в тій цілі. Не хочу розказувати, що буде задачею того комітету, бо тая розумієся сама собою, если поглянем на ціль, т.є. заведене руського театру. Тим часом попереस्ताю на об’явленю моєї мислі і сподіваюся рівного соучастія всіх народолоубців”[13].

За якийсь час на обидві статті Лавровського відгукнувся письменник Гнат Якимович, майбутній драматург. У статті “З-під руського серця” він відзначав, що ініціатива Лавровського знайшла схвалення у всього галицького культурного громадянства. “Потреба театра велика, конечно і по вимаганням теперішности – невідзновна...”[14] – заявляв Г. Якимович. Він висловлював упевненість, що весь народ складатиме кошти на свій театр. Але доки буде зібрано відповідну суму, каже автор, мине чимало часу. Щоб не чекати на відкриття постійного професіонального театру, Г. Якимович радив уже взимку 1862 р. показати у Львові кілька аматорських вистав. Аматорське товариство могло б також час від часу навідуватись і до інших галицьких містечок – Тернополя, Станіславова, Перемишля, Самбора, Коломиї та ін. Охочі ввійти до цього першого театрального-аматорського гуртка, запевняє автор, знайдуться серед львівської патріотичної молоді. Таке товариство було б своєрідним розсадником, з якого вийшли б вишколені і вдосконалені актори для майбутнього професіонального театру.

А ще незабаром якийсь В.Н. із Зборівського повіту запрягнув розвинути думку свого попередника і подати нові пропозиції щодо влаштування аматорських вистав. “Не досить на тім, аби в Народнім Домі малисьмо салю для представлень театральних, але і всі прибори для того

– меблі, наряд для акторів, відповідний до дійствія представляемого, і проч. – єсть безусловно потрібні”[15], хоча все це, щоправда, нелегко здобути навіть за найкращої волі патріотів, – писав автор і радив порозумітися з директором німецького або польського театру, щоб вони за відповідну платню відступили приміщення з усіма “речами” один день у тижні на українські аматорські вистави, поки українці не придбають усіх відповідних “приборів” для власного Народного Дому з театральною залю, спорудження якого закінчується.

З такими пропозиціями апелювали кореспонденти до Лавровського. Але до створення аматорського товариства тоді ще не дійшло. Не було передусім людини, що могла б очолити таке товариство і здійснювати в ньому мистецьке керівництво. Лавровський же замахувався не на аматорський, а на справжній професіональний театр. Проте для здійснення опублікованого “Проекту...” треба було опертися на якусь громадську організацію. На жаль, такі світські установи, як Ставропігійський інститут, що опікувався церквами і бурсою, як наукове товариство “Галицько-руська матиця”, за своїми статутами мали означені цілі, до яких не належали театральні справи, а найголовніше – обидва товариства перебували в руках консервативних “старорусів”. Товариство “Народний Дім” займалося поки що будівництвом приміщення, але не мало ще свого статуту й не скоро його добилося.

Лавровський не міг не розуміти, що спиратися в новому ділі лише на консервативних людей – це занепастити саме діло. Тому він озирався на молодь, підтримував її, притягав до себе, здобувши на якийсь час навіть репутацію її ідейного провідника. Однак Лавровський не ставав безоглядно на бік молодих, а хотів поєднати одних з другими, добивався єдності галицьких українців, в якій бачив запоруку прогресу в суспільному житті. Саме такій меті мало служити нове товариство “Руська Бесіда”, ідею створення якого подав Лавровський.

Перша звістка про такий намір Лавровського з’явилася в пресі наприкінці жовтня 1861 р. Повідомлялося, що близько 15 листопада почне функціонувати казино (тобто казино, а точніше – клуб) у приміщенні Народного Дому[16], перший поверх якого вже був готовий. Але 15 листопада 1861 р. тільки-но надійшов дозвіл уряду на його відкриття. 9 грудня Лавровський оголосив заяву про створення товариства, яке має своїм завданням об’єднувати “образованную верству русинів в однім осередку”, запроваджувати народну мову в “вищих товариствах”. Збираючись, львівські українці мали б проводити вільний час за всякими іграми, забавами, однак, каже Лавровський, “ціль тої забави вища”, бо “руське слово не буде стидливо ховатися по закомарках”. А далі йшлося про найважливіше: “...Не здержимося ніяким світом виповісти тую надію, – підкреслював він, – же “Бесіда Руська” поможе найбільше до піддвиження наймилішої нам гадки – до зведення “театру руського” у Львові”[17].

2 січня 1862 р. у Львові було організоване товариство “Руська Бесіда”, яке обрало на загальних зборах так званий виділ (тобто правління) відповідно до затвердженого

нешодавно статуту. Оскільки зала в Народному домі ще не була готова, то святкове відкриття перенесли на 21 січня того ж самого року. Вступне слово на цьому урочистому засіданні виголосив голова товариства Юліан Лавровський. З короткою промовою виступив письменник Євген Згарський, що віддав належне Лавровському як засновникові товариства. Потім почалися декламації. Володимир Шашкевич читав власного вірша “Нинішня пісня” про “старого півця, через котрого уста Дніпер до Бескида і Бескид до старенького Дніпра промовляють”. Гнат Фединський читав “Згадку о Маркіяні Шашкевичу” М. Устияновича, а Микола Кульчицький – дворазово, на бажання публіки, Шевченкове “До Основ’яненка”. Декламації перепліталися піснями на вірші Т. Падури, Я. Головацького та І. Гушалевича.

Після цього вечора в “Слові” з’явилася кореспонденція з Тернополя, в якій анонімний автор захоплювався тим, що “так легко нашлись композитори, декламатори, півці й оратори”, яких досі зовсім не було, і розглядає це як ознаку живучості народу. “Дайте му час, свободу, книжки – по-свому розвиватися, – а він вам за який десяток літ стане на рівні з образованими народами Западної Європи”[18].

Така загальна атмосфера сприяла пробудженню потягу до театральної діяльності як серед учасників цих “забав”, так і серед ширших кіл громадськості. У журналі “Вечерниці”, наприклад, закликаючи галицьких письменників писати п’єси, водночас висловлювали надію на аматорські вистави: “...Найбільше нині, де уже не лише туряєм (*турбуємось* – *Р.П.*) о театрі руським, годилобись обстарати про матеріали на зрілище – а найдесь межі молодіжю не малий кружок, що охотно приймесь за діло і заступить нам недостаток театру представленнями аматорськими у нашій “Руській Бесіді”[19].

Театральну діяльність передбачав і статут товариства. В § 3 “Установ руського згромадження у Львові з назвою “Руська Бесіда” писалося: “По можности будуть також музичькі, декламаторські і театральні ігри (*розрядка моя*. – *Р.П.*) і забави з танцями, також і балі, згромадження”[20]. Це мало б означати, що йшлося про аматорські вистави.

Однак Лавровський, певне, дивився далі й передбачав утворення під опікою товариства “Руська Бесіда” професійної трупи. Про це здогадувався ще Хоткевич, який розмірковував: “...Чи не прийшов він (*Лавровський* – *Р.П.*) свідомо до думки заснувати таке товариство, яке згодом могло би бути базою для українського театру? Ідея спеціального театального товариства була занадто складна (ми бачимо, що вона ще й через 50 літ не знайшла свого виразу в суспільстві), а от заснувати таке товариство, яке повнило би другу службу, ну, а при тім заопікувалося б і театром, – се було можливо. Відсутність диференціації – се ж одна з найяскравіших відзнак організмів, що народжуються”[21].

Хоткевич мав рацію в своєму здогаді. Підтвердженням, що й насправді було саме так, може служити факт, який подав П. Полянський, щоправда, безвідносно до цього питання, а саме: актор Омелян Бачинський, галичанин родом, перебуваючи на Наддніпрянській Україні, збирав

тексти п’єс для репертуару майбутнього галицького театру; в цій справі “листувався Бачинський вже від 1859 р. із Кам’янця-Подільського і Житомира зі своїм братом Іларіоном з ініціативи Лавровського, який потім у товаристві “Руська Бесіда” висловив уперше публічно ідею заснування театру” [22]. Ось звідки така певність Лавровського у його заходах, ось на що і на кого він орієнтувався ще з 50-х років XIX ст., коли про культурно-мистецьку діяльність у Галичині можна було тільки мріяти.

Здавалося б, можна й приступати до організації українського театру у Львові. Але на заваді стояло незавершене будівництво Народного дому, власне, так званої редутової зали в ньому.

(Далі буде)

1. “Слово”. – 1861. – 2(14)VIII. – ч.53.

2. Там само.

3. З цього погляду ілюстрацією може бути почасти й мова самого Лавровського, статтю якого ми цитуємо дослівно, переклавши її з етимологічного правопису на фонетичний і дотримуючись сучасної пунктуації.

4. “Слово”. – 1861. – 2(14).VIII. – ч.53.

5. Там само.

6. Там само.

7. “Слово”. – 1861. – 7(19).X. – ч.72.

8. Там само.

9. Там само.

10. Там само.

11. Там само. – 28.X.(9.XI). – ч.78.

12. Там само.

13. Там само.

14. Там само. – 26.XI.(7.XII). – ч.86.

15. Там само. – 23(25). XII. – ч.90.

16. Там само. – 14(26). X. – ч.74.

17. Там само. – 2(14). XII. – ч.88.

18. Там само. – 1862. – 27.I.(8.II). – ч.8.

19. “Вечерниці”. – 1862. – 1.III, ч.5. – С.150.

20. “Слово”. – 1861. – 2(14). XII. – ч.88.

21. Г. Хоткевич. Театр 1848 року. – С.150.

22. П. Полянський. История руского театру. – “Новый галичанин”. – 1889. – 15(27).I. – ч.2. – С.26-27.